

imperativima industrijalizacije. Gorbačov je 1987. otvorio pitanje Staljina, da bi pružio otpor protivnicima iz Politbiroa. Ipak, u referatu povodom 70. godišnjice revolucije 1987. ocenio je "da je vodeće partijsko jezgro, na čelu sa Staljinom, branilo lenjinizam u ideološkoj borbi". U isto vreme istoričar Volkonogov (oslanjajući se na podršku S. Kohena) rehabilituje Buharina, a Staljina i Trockog proglašava za ultralevu devijaciju (D'Agostino 1995). Već 1988-89. harvardski istoričar R. Konkvest sa tezom o "Staljinu kao rušitelju nacije" postaje najveći autoritet za sovjetske publiciste, a objavljuju se i dokumenta o zločinu u Katinu. Krajem 1980-ih javnost se deli između Konkvesta i Kohenove odbrane Buharina. Rehabilitacija Buharina imala je složenu funkciju: pored pravdanja uvođenja tržišta, pretpostavljala je i odbacivanje Trockog, "apostola ratnog komunizma", koji se protivio NEP-u i time pripremio Staljinovu kolektivizaciju 1928-30. Ali, osuda Trockog ticala se i složenog odnosa Rusa i Jevreja. Idejni sporovi oko istorije potkopavali su autoritet partije. Uprkos vidljivom toku idejne erozije ipak je avgust 1991. bio šok. Reformistički savetnici perestrojke, koji su se opirali konzervativnoj struji u KP SSSR-u, bili su poraženi, kao i Gorbačov koga potiskuje njegov spasilac Jeljcin. Reformisti su se žalili: "Reakcionari su bili u pravu, slom staljinizma i raspad imperijalnog sistema pokopali su i naš socijalizam". Sa zabranom KP SSSR-a 1991. uništena je harizma Lenjina i lenjinističke partije i razbijena vera ne samo u sovjetski nego i evropski socijalizam.

Drugi pravac preispitivanju uloge Staljina dala je knjiga "Ledolomac" koju je objavio sovjetski emigrant i bivši oficir Crvene armije Viktor Suvorov. Tu je izneto novo viđenje Staljinovih ratnih ciljeva. Knjiga se pojavila 1989. u V. Britaniji i SAD, gde je slabije zapažena, ali je u Nemačkoj izazvala živo interesovanje (Raack, 1996). Izgledalo je da je knjiga potvrdila Hitlerov refren da je nemački napad na Sovjetski Savez bio nužan, kao odbrana od sovjetskog napada. Stvoren je utisak o preventivnom karakteru Hitlerove agresije, jer su se u leto 1941. tobože sukobila dva agresora, što je čak i Nolte prihvatio u formulisanju svoje teze o "evropskom građanskom ratu između 1917. i 1945". Otvoreno je pitanje da li je Staljin doista planirao rat? Suvorov je pokušao da pokaže da Staljin nije želeo mir nego da je kupovao vreme za napad, a u Hitleru je gledao ledolomca koji mu krči put na Zapad. Suvorov je pisao da je Staljin nameravao da napadne u leto 1941. Pakt Molotov-Ribentrop nije dakle bio defanzivni, već deo razrađenog plana sovjetskog prodora na Zapad, ka osvajanju Evrope. Na Suvorovljeve članke iz 1980-ih reagovao je izraelski vojni istoričar G. Gorodetski (Gorodetsky), a spor oko preventivnog rata vođen je i u Historikerstreit 1986/87 (Gillesen 1987; Pietrow, 1987). Neubedljiva je teza Suvorova o Staljinovom planu napada na Nemačku, koja je 1941. bila na vrhuncu moći, premda je verovatna Staljinova računica da treba podsticati međusobno iscrpljivanje zapadnih sila, i prognoza da će rat biti neizbežan 1942. U prilog Suvorovu navođeno je da je Hitler lako probio središnji beloruski front leta 1941. upravo stoga što se sovjetska vojska spremala za napad, a ne za odbranu. Neki istoričari spremanjem sovjeta za ofanzivu objašnjavaju nagle nemačke pobede 1941. (Raack 1996). Vojska je, naime, bila iznenađena nemačkim napadom, jer je navodno očekivala komandu za vlastiti napad.

Žestinu debate oko preventivnog rata nisu podstakle Suvorovljeve vojnostrateške već političke špekulacije. U prvi plan izbio je Staljinov politički plan prodora na zapad, a tek potom vojni. Suvorovljev hipotetički scenario sovjetske okupacije Evrope i Staljinovog terora